

1) סליחות ותפילות

1) האם מותר לקצר בסליחות?

שולחן ערוך סימן א: ד "טוב לומר מעט תחנונים בהרבה כוונה מלהרבות בלי כוונה"

2) האם יחיד יכול להגיד לסליחות לעצמו בלי מנין?

טור סימן תקס"ה:

כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מדות, ואיני יודע מה חשש יש בדבר, שהרי אינו אלא כקורא בתורה, שהרי לא אמרו חכמים אלא כל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו

בית יוסף שם

כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י"ג מדות כך היא דעת הרשב"א (סי' רי"א) שכתב בתשובה וז"ל מסתברא דכל שאומרה דרך תפלה ובקשות רחמים אין נאמרין ביחיד דדבר שבקדושה הן וכמו שאמרו (ר"ה יז): באגדה נתעטף הקב"ה כש"צ ואמר להם כשישראל עושין לפני כסדר הזה וכו' אבל אם בא לאומר דרך קריאה בעלמא אומרן כדרך שאומרים האופנים וקראי דקדושה דרך קריאה עכ"ל

שולחן ערוך שם

אין היחיד רשאי לומר שלש עשרה מדות דרך תפלה ובקשת רחמים דדבר שבקדושה הם אבל אם בא לאומרם דרך קריאה בעלמא אומרם:

הגה: וכן אין ליחיד לומר סליחות או ויעבור (מהרי"ל בשם אור זרוע):

משנה ברורה שם- בטעמים

אגרות משה יו"ד חלק ג: סוף סעיף כא

רשאי הוא לקרוא בניגון שהוא רגיל לקרות בלימוד אותם הפסוקים שלא יראה שלא כמתפלל

3) מתי הוא הזמן הנכון לאמירת סליחות?

רמב"ם הלכות תשובה פרק ג:ט

ומפני עניין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות, מראש השנה עד יום הכיפורים, יתר מכל ימות השנה. ונהגו כולם לקום בלילה בעשרת ימים אלו, ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ודברי כיבושין עד שיאור היום.

שולחן ערוך סימן תקפ"א

נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים, מראש חודש אלול ואילך עד יום הכיפורים

מגן אברהם שם

מפני שהקב"ה שט ב"ח אלף עולמות ובסוף הלילה שט בעה"ז והוא עת רצון.

שו"ת אגרות משה חלק ב: סימן קה

בענין סליחות כשיש אונס שלא יוכלו לומר באשמורת ובחצות י"ט אלול תש"כ. מע"כ ידידי הרב הגאון מוהר"ר אפרים בערמאן שליט"א.

הנה בדבר אמירת סליחות במקום שיראים ללכת בשעה מאוחרת בלילה אם רשאים לומר איזה שעות מקודם חצות. וכתר"ה רוצה לדון דכיון דהטעם שאומרים באשמורת הוא משום שאז הוא עת רצון כדאיתא במג"א ר"ס תקפ"א, א"כ הא בצבור ובביהכ"נ הוא עת רצון לעולם כדאיתא בברכות דף ח' וביבמות דף מ"ט. אבל לע"ד אף שלכאורה דבר נכון אמר כתר"ה, הרי חזינן שגם הצבור אמרו סליחות באשמורת, וגם הא בעשרה ימים מר"ה עד אחר יוה"כ הוא עת רצון אף ליחיד כמפורש ביבמות שם /דף מ"ט/ ומ"מ אף בעשיית אומרים סליחות באשמורת. ...הרי חזינן שלענין מנהג דסליחות לא סגי בעת רצון דצבור וביהכ"נ ועת רצון דעשיית אלא צריך גם עת רצון מצד הזמן של הלילה שהוא מחצות ולהלן. וגם צריך עת רצון דביהכ"נ כמפורש ברמב"ם וגם עת רצון דצבור שסתם ביהכ"נ הוא בצבור וגם הא מתירין לאבל לילך לביהכ"נ בער"ה שמרבים בסליחות ואם לא היה צריך צבור לא היו מתירין לאבל. וגם בלא זה הא צבור צריך בשביל אמירת י"ג מדות. עכ"פ חזינן שהקפידא לומר דוקא באשמורת וה"ה מחצות ולא קודם חצות אף שהוא בצבור ובביהכ"נ. ..

אך אם הוא באופן שא"א מחצות ולהלן ויתבטלו אותו הצבור מסליחות יש להתיר בגדר הוראת שעה גם מתחלה, כי בדברים אלו אין מקור מגמ' אלא הם מדברי רבותינו האחרונים ע"פ ספרי הקבלה שמסתבר שאין בזה ענין איסור אלא שאין מועילין בכח י"ג מדות שיש הבטחה שלא יחזרו ריקם אלא כסתם תפלה, ולכן כדי שלא יתבטלו מלומר סליחות שלא יהיה להצבור שום התעוררות לתשובה טוב יותר לומר אף מתחלה הוראת שעה. ואף שאם אין להם כח כאמירת י"ג מדות יש אולי לאסור להפסיק בונקה שהוא באמצע הפסוק מצד כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן, אבל מסתבר דלא מצד כח האמירה די"ג מדות מותר להפסיק שם אלא משום כח הצבור דניתן להם הרשות להפסיק כאן ואין חלוק מתי אומרים. ואם אפשר יכוונו בשליש הלילה שלהמחבר בסימן א' סעיף ב' שטוב להתחנן בשעות שהמשמרות משתנות שהתפלה רצויה אז והוא שיטת הרא"ש ריש ברכות והטור ובשעה"ד כזה יש לסמוך ע"ז. וצריך לחלק הלילה מצה"כ עד עלות השחר לג' חלקים כדאיתא במחצה"ש סק"ד ובשעה"ת בשם תשובת שב יעקב וא"כ הוא בכאן ערך ט"ו או עשרים מינוטן /דקות/ אחר התחלת שעה י"א להשעות של עתה בעירנו והוי זה שעה וארבעים מינוטן בערך קודם חצות.

ומש"כ בשעה"ת סימן תקפ"א דבמוצאי שבת אסור לומר וידוי וסליחות עד אחר חצות בשם מהר"מ זכותא משום קדושת שבת, ועיין בסדור הריעב"ץ דבמו"ש לא היה מניח האר"י להתאבל על ירושלים וכוונתו צריך לומר שהוא רק עד חצות דהא מתחילין לומר סליחות במו"ש. אך אולי כוונת האר"י הוא על כל הלילה ורק על אמירת תקון חצות לא היה מניח שהוא מיוחד רק על החורבן ולא על סליחות שהוא לסליחת עונות ובקשת הצרכים ג"כ אף שמזכירין גם להתפלל על ירושלים. אבל עד חצות הא גם סליחות

אין לומר, ג"כ כיון שאינו איסור מדינא דאחר השבת שוב הוא בדין חול מדינא יש להתיר בשעה"ד כזה שא"א אח"כ ויתבטלו מלומר סליחות ולא יהיה התעוררות לתשובה. אבל צריך לפרסם ולהודיע שהוא רק הוראת שעה מפני הדחק רק בשנה זו ולשנה הבאה יאמרו סליחות בזמן.

שו"ת יחווה דעת חלק א סימן מו

שאלה: מי שאינו יכול לקום באשמורת הבוקר לומר סליחות בכל ימי חודש אלול, האם רשאי להצטרף למנין האומרים סליחות בתחילת הלילה?

תשובה: הנה טעם המנהג שנהגו לומר סליחות דוקא באשמורת הבוקר ולא בתחילת הלילה, הוא על פי מה שמבואר בזוהר הקדוש פר' חיי שרה (דף קל"ב ע"ב): שמשעות הבוקר מתעוררים חסדים בעולם, כפי שנאמר יומם יצוה ה' חסדו. ואילו משעת מנחה עד חצות הלילה מתעוררים מדות הדין, ולכן בענין חורבן בית המקדש נאמר: אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב, פנה היום שהוא מדת החסד, ומעת שנטו צללי ערב התעוררו הגבורות והדינים בעולם עד שגרמו לחורבן. אולם משעת חצות לילה מתעוררים שוב החסדים ומדות הרחמים, ולכן נעים זמירות ישראל דוד המלך, אמר: חצות לילה אקום להודות לך, שהיה קם בשירות ותשבחות ומזמורי תהילים להשי"ת, וכן אמר: ובלילה שירה עמי. וראה עוד בזוהר הקדוש פר' יתרו (דף פ"ח סע"ב). גם רבינו האר"י בספר שער המצוות (פר' ואתחנן), הזכיר מענין התגברות הדינים בלילה. וכן כתב מרן החיד"א בברכי יוסף או"ח (סי' רל"ו סק"א). ובשו"ת חיים שאל ח"ב (סי' כ"ה). ולכן אין ראוי לומר סליחות בתחילת הלילה, שהוא זמן התגברות מדות הדין. וכן כתב רבינו האר"י בספר שער הכוונות (דרוש א' של ערבית, דף נ"ב ע"ד) בזו הלשון: ודע שבחצות הלילה הראשון אין לומר כלל שום סליחות ולא להזכיר י"ג מדות ע"כ. והגאון המקובל רבי משה זכות בתשובה (סי' ל'), הסביר הדברים ביתר שאת ובטוב טעם ודעת, על פי הקבלה, ושלל בכל תוקף את אמירת הסליחות בחצי הראשון של הלילה, כי אז הוא עת התגברות הדינים, מדבר באופל יהלוך, ובהזכרת הסליחות וי"ג מדות הרחמים של יעבור, באותה שעה אנו נראים כמתגרים בהם ומבקשים למנוע פעולתם, ומעוררים קנאה מכחות הדין נגדנו, ונמצאנו משיגים מטרה הפוכה, וכל מי שיש לו מושג מתורת הח"ן, יודע ומבין שהעושה כן בשעות הלילה הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, ולכן אין לומר סליחות אלא או ביום או באשמורת הבוקר מחצות הלילה ואילך, שנאמר, יומם יצוה ה' חסדו. ועל ידי סליחות וי"ג מדות הרחמים, זוכים לשפע חסדי ה' שיכנס לנו לפנינו משורת הדין, וכן פשט המנהג בכל תפוצות ישראל לומר הסליחות באשמורת הבוקר. ולכן המנהג שנהגו בקצת מקומות לומר סליחות בתחילת הלילה הוא מנהג רע ומר, ישתקע הדבר ולא יאמר, וראוי לגדולי הדור לגעור בהם ולבטל מנהגם, כי מנהגם זה בטעות יסודו ואין לו משען ומשענה. וכל מארי דרזין המחזיקים במעוז תורת הקבלה אוסרים אותו בהחלט, ועל פיהם יקום דבר, כי רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם עכת"ד...

ומכאן תשובה למה שכתב הגאון ר' משה פיינשטיין שליט"א, בשו"ת אגרות משה מהדורא תנינא (חאו"ח סי' ק"ה), שאם אי אפשר לצבור לומר סליחות אחר חצות, יש להתיר להם דרך הוראת שעה לומר סליחות קודם חצות לילה, כי אין מקור לדברים אלו מהגמ', רק מהאחרונים על פי ספרי הקבלה, ומסתבר שאין בזה ענין איסור, אלא שאין מועילים בכח י"ג מדות שיש הבטחה שאין שבים ריקם, אלא כסתם תפלה, ולכן כדי שלא יתבטלו מלומר סליחות לגמרי, טוב יותר לומר סליחות בתחילת הלילה ע"כ. אולם לפי המבואר בשו"ת הרמ"ז הנ"ל, שהאומר סליחות בתחילת הלילה הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, בודאי שיותר נכון להשאר בשב ואל תעשה, ולהמנע מאמירת סליחות בכלל, מאשר לומר סליחות וי"ג מדות בתחילת הלילה. וכמ"ש כיוצא בזה הגאון רבי יוסף חיים בשו"ת רב פעלים ח"ב (חאו"ח סי' ב') ע"ש. [אלא שהיה מקום לומר שמאחר שבארצות הברית קודם חצות לילה שלהם, הוא אחר חצות לילה של ארץ ישראל, ומשעת נקודת חצות של ארץ ישראל מתעוררים הרחמים, יכולים לומר שם סליחות וי"ג

מדות אף בתחילת הלילה. אולם בספר בכור שור (ריש ברכות) כתב, שאין חילוק בזה בין מדינה למדינה, לעולם נקודת חצות באמצע החשיכה שבמדינתו ע"ש...

ומכל מקום נראה שאם אי אפשר להם לומר סליחות באשמורת לפני תפלת שחרית, יכולים לומר סליחות לפני תפלת מנחה ומינה לענין סליחות. וכן ראיתי אנשים מיראי ה' וחושבי שמו שנוהגים לומר באלול סליחות לפני תפלת מנחה. ויש להם על מה שיסמוכו. + אלא שהסליחות שנאמרות באשמורת הבוקר אין ערוך אליהם שאז היא עת רצון והתעוררות מדות הרחמים.

פסקי הסידור סדר תיקון חצות

הנה הגם שהזמן המובחר הוא בחצות האמיתי דוקא (דלא כמגן אברהם), אף על פי כן אין זה לעכב. אלא תחלת זמנה היא מתחלת האשמורה התיכונה, כמ"ש בזוהר פרשת ויקהל שהן שתי שעות לפני חצות האמיתי בקיץ בחורף

תשובה של רב יואל בן נון- מאתר כיפה

אינני יודע אם הגר"ע יוסף הולך אחרי האר"י בשאלות של תפילה ומנהגי תפילה בגלל גדולתו של האר"י בפנימיות התורה, או בגלל עוצמתו של המנהג המקובל בקהילות הספרדים, (והנראה מדבריו הוא לשון אחרון - אולם ברור לי, שהמנהג של סליחות כיום בחלק די גדול של בתי הכנסת (מעדות שונות) כבר איננו המנהג הקדום, גם באשכנז וגם בספרד, גם על פי חכמי ההלכה, וגם על פי האר"י והמקובלים, מפני שרובם אינם קמים באשמורת הבוקר אלא מאוחר יותר כשהאיר כבר היום, ואז אומרים סליחות די ארוכות לפני קריאת-שמע ותפילה. בזה הופכים עיקר לטפל וטפל לעיקר, שהסליחות הופכות לעיקר, והתפילה טפלה, והיה עדיף להם להחזיר הסליחות לזמן הקבוע אחרי תפילת עמידה, כמו בתעניות!

במקומות אחרים, מקפידים לומר סליחות אחרי חצות הלילה מפני שמג"א ומשנ"ב הביאו דברי האר"י, אולם הולכים אחר-כך לישון, ואין זה מנהג האר"י, שהמקובלים היו מקדימים לקום לקראת היום הבא, ולא היו הולכים לישון אחרי הסליחות והתחנונים. כל זה קורה בגלל השינויים באורחות החיים, כמו שאבאר.

אבל, הבעיה האמיתית חמורה יותר: אני פוגש כבר שנים באלול אנשים עייפים. אם התוצאה תהיה שאדם יקום עייף, ובעת נהיגתו בכביש עלול לסכן את חיי עצמו ואת חיי אחרים, או שילך לעבודתו ולא יתפקד כראוי ויימצא גוזל את בעל- הבית (ר' רמ"א לשו"ע חושן-משפט של"ג סעיף ה'), או שלא ילמד כראוי ונמצא פוגע בתלמידים (ר' רמ"א לשו"ע יורה דעה רמ"ה סעיף י"ז), או שלא ילמד כראוי או שלא יתפלל בכוונה ונמצא מזלזל במצוות תלמוד תורה וקריאת-שמע ותפילה - אל ישכים קום לסליחות, שאין מנהג הסליחות עומד מול כל אלה, ואדרבה, קטרוג הוא עליו בימי הדין והרחמים, כי הוא מעיד עליו שסדר העדיפויות שלו משובש.

הגר"ע יוסף מעדיף במצבים כאלה, שלא יאמרו סליחות כלל, כפי שכותב במפורש, ולכאורה הדין עמו. אולם, אלה שיראת ה' עמוקה בלבבם לא ישמעו לזה כלל, מפני חובת הסליחות והיראה שהם מרגישים. אלה שישמעו לזה יחלישו עוד יותר את יראת ה' מליבם. על כן ראוי לבחון את הדברים ממקורם. כל מעיין בסוגיית הגמ' (ברכות ג') יראה מיד, שכל זה תלוי במחלוקת התנאים, רבי אליעזר וחכמים במשנה, ואחריהם רבי ורבי נתן בתוספתא, אם שלוש או ארבע משמרות יש בלילה, ואם זמן שכיבה ("בשכבך") הוא עד סוף אשמורת ראשונה, או עד חצות, או כל הלילה. ברור שם גם, שזמן חילופי המשמרות של שומרים בארץ הוא גם זמן חילופי משמרות ברקיע, והוא "עת רצון" שכתב המחבר על פי הטור והרא"ש. ויש לשאול: הרי הסוגיה הביאה מעשה גדעון (שופטים ז, ט"ט) שתקע בשופרות והכריע

את מחנה מדיין **בזמן המתאים להתקפה של הפתעה**, שהוא **"ראש האשמרת התיכונה"**, אך הקם הקימו את השמרים", ועת רצון היא לתוקפים **אך לא למגינים**, שהרי כבר תש כוחם של שומרים הראשונים, ואלה שזה עתה קמו עדיין אינם מרוכזים כראוי, ועדיין השפעת השינה עליהם (ור' רש"י ורד"ק לשופטים ז', י"ט).

התשובה פשוטה, שהשומרים במחנה מדיין **משל הם (בגמרא) לשומרי מחנות הגויים**, ממש כשומרים שבשיר השירים (ה', ז') אשר היכו את הרעיה (=כנסת ישראל) ופצעו אותה. על-כן, עת חילופי המשמרות כשהשומרים עייפים, כי מסיימי משמרת כבר תש כוחם ונמאס להם ומצפים בכל רגע להיפטר ממשמרתם (כידוע לכל חייל ולכל שומר), והנכנסים למשמרת עוד לא התארגנו כראוי ועדיין מטושטשים קצת וסיימי השינה עליהם- **זהו הזמן שהקב"ה מצפה (=שואג) כדי לגאול את בניו מיד רשעי הגויים**, ולכן הוא **עת רצון** להתחנן על הגאולה.

מכאן, שגם חכמים, שחלוקים על רבי אליעזר לגבי זמן "בשכבך" של קריאת-שמע, יכולים לקבל את הרעיון של **המשמרות כמשל**, בשמיים ובארץ, ועל כן למד הרא"ש שתחילת האשמורת התיכונה והשלישית **עת רצון** היא להתחנן על הגאולה, וכך פסק בטור (או"ח סימן א' סעיף ב'), ובבית-יוסף הביא את הרא"ש וכך פסק בשולחן-ערוך כנ"ל. פירוש הדבר, **שבשליש הלילה דווקא אין כ"כ תגבורת הדינים**, ואדרבה **המשמרות מתחלפים**, לפי הגמרא והפוסקים. לפיכך, מי שרוצה לסמוך על זה בוודאי יש לו "משען ומשענה".

ומה שכתב הגר"ע יוסף על פי תשובת רבי משה זכות (סימן ל') שיש בזה משום קיצוץ בנטיעות, הנה התשובה שם נכתבה נגד סליחות בתפילת **ערבית** ולא בזמן חילופי המשמרות, ואין בה בהכרח נגד מרן המחבר שכל דבריו על שלישי הלילה ולא על תחילת הלילה. ואי אפשר לומר שזמן של "עת רצון" להתחנן על הגאולה, הוא זמן עצמו "תגבורת הדינים" ל"ג מידות ולסליחות, "ומקצץ בנטיעות" ח"ו.

אמור מעתה: זמן הראוי לסליחות על פי המנהג הוא בהשכמת הבוקר, בסוף הלילה, **לפני תפילת ותיקין**, וטוב וראוי להתאמץ בימי הסליחות והרחמים להשכים קום. זאת בתנאי של יפגע הדבר בלימוד ותפילה, בעבודה ובעיקר בנהיגה.

אבל ציבור של מתפללים אשר מבקשים לקבוע מועד לסליחות, שלא יפגע בתפקודם בנהיגה ובעבודה, בלימוד ובתפילה- **הזמן הרצוי ביותר** הוא **"ראש אשמורות"** (ואין זו הוראת שעה אלא דרך המלך), ויכונו הסליחות כשיטת הרא"ש והטור והמחבר דהיינו לאחת-עשרה בלילה (לפי השעון המקובל), ורצוי שיאמרו י"ג מידות בדיוק בזמן אשמורת. יש למנהג הזה "משען ומשענה" חזקים לא פחות משיטת האר"י והמקובלים, דמי יותר "משען ומשענה" ממרן המחבר, בעקבות הטור והרא"ש ועל פי סוגיית הגמרא ?? שהם שעת הדין. אמנם הנכון ביותר לישון כמו שעה בתחילת הלילה, ולקום לסליחות בשליש הלילה, שזה בדיוק כלשון המחבר.

ומה שכתב הגר"ע יוסף שלא לענות עם המתפללים בשליש הלילה י"ג מידות נראה מופרז על המידה, לומר על מי שנהגים בשיטת מרן המחבר על פי הרא"ש והטור, שאסור לענות עמהם - ואולי התכוון רק לאומרים סליחות בתפילת ערבית, כשאלה שנשאל ר"מ זכות, וצ"ע.

אכן, נכון שלא לומר סליחות לא במנחה ולא בערבית אולם, כל זה רק לכתחילה, וכל זמן שנקבע לתפילת הציבור מתאים לזעקה ולתפילה כי שום כוח שבעולם אינו יכול לחסום תפילת הציבור, כדברי התורה והגמרא, וכפסק הרמב"ם. **"בכל קראנו אליו"** הוא ממש עיקרון אמוני **מן התורה**.

ובכלל יש להתבונן בדבר, שהרי נשתנו לחלוטין זמני השינה של רוב בני האדם בגלל אור החשמל. עד להופעת החשמל היו רוב בני האדם ישנים שינה עמוקה בתחילת הלילה, ובאשמורת אחרונה "אשה מספרת עם בעלה" (ברכות ג' ע"א), ואנשים משכימים לעבודתם ולתפילותיהם **לאחר שישנו** כראוי, משעהשעתיים אחרי תחילת הלילה (שמונה בערב לפי השעון המקובל) עד שעתיים לפני סוף הלילה (ארבע לפנות בוקר, כשמונה שעות), ואפילו אם אדם משכים בחצות הלילה כמנהג דוד, בוודאי כבר ישן כחמש-שש שעות לפני כן.

מאז המצאת החשמל, "ויאר את הלילה" (מכוח חכמת הבורא שנטע בנבראים), "התהפכו היוצרות", רוב בני האדם ישנים שינה עמוקה **במחצית השנייה של הלילה** (ורבים עייפים ומתקשים לקום), ואילו עד חצות הלילה בני אדם ערים ופעילים כמו בשעות היום והערב, ואף יותר.

4) כפל מלים בתפילה

משנה ברכות פרק ה: ג

האומר על קן ציפור יגיעו רחמיו, ועל טוב יזכר שמך, מודים מודים--משתקין אותו.

ברכות לג-לד

מודים מודים משתקין אותו:

אמר ר' זירא ^בכל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי מיתבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקין ליה לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה

רש"י שם

מילתא מילתא ותני לה - כל תיבה ותיבה חוזר ושונה מגונה הוי שתוקי לא משתקין ליה שאין זה דומה למקבל עליו שתי מלכיות אלא למתלוצץ אמר פסוק שלם ותני ליה משתקין ליה דמחזי כשתי רשויות

תוספות שם

אמר מודים מודים משתקין אותו. ירושלמי הדא דתימא בצבור אבל ביחיד תחנונים הם

אמר פסוקא פסוקא וכפליה. פי' בקונטרס משתקין אותו דמחזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש איפכא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביה"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי או שמא אין לחוש רק כשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג כשר (הוא וגם מצינו בקרא שתי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו) (מלכים א יח)

שו"ת מהר"ם שיק אורח חיים סימן לא

מברר האיסור שעושין החזנים במה שכופלין התיבות בקדושה ותפילה

בעזה"י, עש"ק פרשת ויקהל תרל"ה לפ"ק חוסט יע"א

החיים והשלום להרב המאור הגדול המופלג כש"ת מו"ה אהרן ווילהיים אב"ד דק"ק פעזונג יע"א

מכתבו קבלתי, וביקש ממני לחוות דעתי על דבר החזנים שמזמרים וכופלין התיבות הרבה פעמים בזמירתן לבסם קולם, אם זה אסור מדינא, כי החזן שבקהלתו כופל ומכפיל התיבות והחרוזים אפילו בתפילת שמונה עשרה וקדושה. ושאלת חכם חצי תשובה, ויפה כתב מעלתו כמה ראיות, שגם בהלל תנן [סוכה ל"ח ע"א] דדוקא במקום שנהגו לכפול שרי, וגם מה שאמרו בברכות [ל"ג ע"ב] ד'שמע שמע', כגון דאמר מילתא מילתא ותני לה מגונה הוי, ואף דאין משתקין אותו בשעת מעשה, מכל מקום צריך למחות

בו שלא יעשה כן בפעם אחרת כיון דהוי מגונה. וכל תיבה ותיבה יש לה סוד, מנוי וספור מאנשי כנסת הגדולה ז"ל, וכל המוסיף גורע. עד כאן דבריו בקיצור נמרץ.

ונכונים כל דבריו, וגם עלי רע המעשה הזה שבחדשות אלו שמקורב באו. וכבר האריך בזה הגאון בעל תבואות שור בספרו בכור שור תענית ט"ז ע"ב והביא הקרא [ירמיה י"ב ח'] דנתנו עלי בקולה על כן שנאתיה, והאריך שם הרבה בגנות אלו הדברים, ושהחיוב על כל רב אשר בידו למחות, יעוין שם. אבל הרע הזה להוסיף ולהכפיל הדברים, חדש הוא. ולדינא נראה לי דאסור משום חמשה טעמים.

א'. משום בל תוסיף. שהרי ילפינן בראש השנה דף כ"ח [ע"ב] שכהן שאמר בשעת ברכה שיוסיף ברכה, כגון [דברים א' י"א] 'ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם' וגו' הוא עובר על הקרא שנאמר [דברים ד' ב'] 'לא תוסיפו על הדבר'. ומקרא ד'לא תוסיפו' ילפינן דגם 'דבר' אסור להוסיף, אפילו תיבה אחת או חרוז אחד.

ולי היה קשה על מה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה ז"ל והוסיפו לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקריאת שמע, לדעת התוס' בר"ה שם ד"ה מנא תימרא וכו' דגם בתיקון חכז"ל יש לחוש משום בל תוסיף, ואם כן צריך ליתן טעם על אמירת בשכמל"ו, בשלמא להראב"ד סוף פרק ב' מהלכות ממרים [הלכה ט'] דסבירא ליה דבתקנת בית דין ליכא בל תוסיף, שהתורה נתנה להם רשות, וכן להרמב"ם שם, דאם אמרו חכמים דהוי רק מדרבנן אין בו משום בל תוסיף, נמי ניחא, אבל לתוס' ראש השנה הנ"ל דנראה דלא סבירא להו כן, קשיא. מיהו כבר כתב הרמב"ן בחומש בפרשת ואתחנן [דברים ד' ב'] דכל שהוא משום סייג וגדר מותר, שהרי התורה צוותה עליהם לעשות גדרים וסייגים.

ובזה אני מסביר דברי הגמרא בפסחים דף נ"ו ע"א, דאמרו אנשי כנסת הגדולה היכא נעביד, נימרינהו, לא אמרו משה, לא נמרינהו, הא אמרו יעקב, עיין שם. ויש לומר שכווננו ליישב, דבאמת אין ראוי ואין רשאי להוסיף על לשון התורה, אלא שבשעת הגלות, בזמן יעקב ובכיוצא, שאנו רואין חילול ה', וכמו שאמר יחזקאל [ל"ו כ'] שאומרים האומות 'עם ה' אלה ומארצו יצאו', והנביא חבקוק צווח [א' ג' - ד'] 'למה וגו' כי רשע מכתיר את הצדיק', ואנשי כנסת הגדולה אמרו ליישב הקושיא 'איה גדולותיו וגבורותיו' וכו' כדאיתא ביומא דף ס"ט ע"ב. אך כבר פירש"י בפרשת האזינו [ל"ב מ'] על הקרא ד'אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם', דבזה שהקב"ה חי לעולם, מיושב ומתורץ הקושיא מה שהקב"ה אינו מעניש מיד ומאריך אף, שהרי הוא חי לעולם ויש לו עוד שהות וזמן לענוש בעולם הזה ובעולם הבא.

וזה נראה לי כוונת חכז"ל פרק מקום שנהגו הנ"ל, דחכז"ל קבעו לומר 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', משום שאנו מייחדים שמו של הקב"ה שכל מעשיו אחד, ובגלות יש כמה פעמים חילול השם, ואז חס וחלילה יש מקום לשאול איה גבורותיו וכו', לזה תיקנו חכז"ל לאמר כמו שאמר יעקב 'ברוך שם כבוד מלכותו' בכל מעשיו ובכל אופן, ואפילו אינו מעניש הרשעים מיד, 'לעולם ועד' וכמו שנאמר בקרא דהאזינו כי הוא חי 'לעולם'. ולכך כיון דזה מטעים ומיישב לנו אחדותו, קרי ליה חכז"ל 'ציקי קדירה'. אמנם, זה שאנו צריכין ל'ציקי קדירה' ההוא, ואין אנו מטיבין מעשינו שיתקדש ויתגדל שמו של הקב"ה כמו שאנו מתפללין, זה הוא גנאי לנו, ולכך תיקנו לומר בחשאי. ומובן היטב שם מליצת דברי חכמינו ז"ל.

ועל כל פנים מבואר, ד'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' הוא סייג וגדר להבין אחדותו ית"ש, וכל שהוא משום סייג ניתן רשות לחכז"ל להוסיף.

ומדברי הש"ס הנ"ל מבואר, דאילו לא היה אמרו יעקב אבינו, לא היו אנשי כנסת הגדולה מוסיפין. ויש ללמוד מזה קל וחומר דאין רשאין להוסיף מה שלא נמצא שתיקנו חכז"ל.

ובאמת קשיא לי, למה הוצרכו חכז"ל לומר בברכות דף ל"ג ע"א דאומר 'שמע שמע' משתקין אותו בכפל כל הפסוק משום דמיחזי כשתי רשויות, תיפוק ליה דאסור משום בל תוסיף. ובשלמא לפי מה שכתבו התוס' בר"ה הנ"ל ד"ה מנא וכו' דאם עושה מצוה אחת שתי פעמים לא הוי בל תוסיף, אתי שפיר, אבל

אין זה מוסכם, עיין מגן אברהם [או"ח] סימן ל"ד ס"ק ג' ובמחצית השקל שם, ובטור ובית יוסף [או"ח] סימן תרנ"א [ד"ה אבל] וברמב"ם פרק ז' מלולב הלכה ז' ובלחם משנה [שם] כמה פלפולים בזה אימתי נקרא מוסיף ואימתי לא נקרא מוסיף, ואם הוסיף רק חלק אחד או הוסיף כל המצוה נקרא הוסיף, עיין בדבריהם. וגם דברי התוס' עצמם לכאורה קשים כי סותרין דבריהם למה שכתבו בחגיגה דף ז' [ע"א] ד"ה רבי יוחנן.

וצריך לתרץ, דהש"ס בחר בטעם דמיחזי כשתי רשויות ואפילו אם בפעם הראשונה לא כיוון, ובלא כוונה לא יצא כדקיימא לן באורח חיים סימן ס"ג [סעיף ד'], ואם כן לא הוי מוסיף, כדאיתא ריש פרק המוצא תפילין [צ"ו ע"א] דאם לא יצא באחד לא מיקרי השני מוסיף, ולכך צריך לטעמא דמיחזי כשתי רשויות. והא דפריך שם בברכות דילמא מעיקרא לא כיוון וכו', נראה דקושית הש"ס היא על הא דמשתקין אותו וגוערין בו שיפסיק, ואיך רשאי לעשות כן, והרי יש לחוש דלמא מבטלין אותו מהמצוה, דשמא מעיקרא לא כיוון דעתו, אם כן אמירה זו מצות עשה דאורייתא ואיך רשאי לבטלו מהמצוה באמצע אמירתו. ועל זה משני שפיר, וכי חברותא כלפי שמיא, מחינן ליה בארזפתא אי לא כיוון, והכוונה, כיון דעושה בזה איסור דמיחזי כשתי רשויות, הוי כמצוה הבאה בעבירה. ובזה מיושב היטב קושית הטורי זהב בסימן ס"א ס"ק ג', עיין שם.

ועל כל פנים אסור לנו להוסיף. אלא דפליגי בשכופל דבר אחד או חלק מחלקיו, באיזה אופן הוי מוסיף, ואין כאן מקומו לבאר זה, ועיין בפתיחה כוללת להפרי מגדים בהתחלה [חלק ראשון] אות ל"ד ול"ה.

ואם כן בנידון הנ"ל, לא מבעיא במצוה דאורייתא, אפילו בקדושות ותפילות וברכות, מבואר בכמה דוכתי ובאבודרהם ובכל - בו ובספר אורחות חיים, וגם בטור בכמה דוכתי מבואר דרוב תפילות וברכות באו הכל במספר ובמנין כל התיבות והאותיות, ועיין בטור [או"ח] בסימן קי"ב ובסימן קי"ד וסימן קפ"ו ותקפ"ב ובסימן נ"א ונ"ג, ובבית יוסף סימן נ"א [ד"ה ובספרד] גם כן הביא כמה ענינים בזה דאסור להוסיף, וכל המוסיף גורע. ועל כל פנים מבואר בכמה דוכתי דהתפילות והברכות הכל במספר ובמנין, ואסור לשנות ממטבע שטבעו חכמים. ואף אם אין בזה איסור בל תוסיף דאורייתא, על כל פנים וודאי יש בזה איסור בל תוסיף דרבנן, וכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון.

ב'. יש לומר דאם מוסיף בקדושה או בכיוצא בזה, הוי כדובר שקרים לפני השי"ת. דמתחיל לומר 'נקדש את שמך בעולמך כשם שמקדישים אותו בשמי מרום' וכו', והוא אומר תיבות אחרות. ובזה אני מפרש לשון הירושלמי [ברכות פ"ה ה"ג] דקאמר על מודים מודים משתקין אותו, שנאמר [תהלים ס"ג י"ב] 'כי יסכר פי דוברי שקר'. וזה תימה, מה ענין שקר לכאן, ובש"ס דילן אמרינן משום דמיחזי כשתי רשויות. ואפשר לכוון את הירושלמי עם הש"ס שלנו, דבזה עצמו שאומר מודים מודים דמיחזי כשתי רשויות וככופר בה' אחד, לא הוי הודאה רק דובר שקרים.

ויותר נראה לפרש, דהכוונה דעל ידי זה שכופל כמה פעמים מודים מודים, מזה נראה דבפעם הראשונה לא כיוון ולא הודה לה' בלב, ואם כן אמר שקרים בפיו, ולכך אמר בירושלמי דיסכר פי דובר שקרים. ואם כן זה שייך גם כן אם כופל שאר דברים, שנראה שמעיקרא לא כיוון ולבסוף כיוון, ואין פיו ולבו שווין, והוי דובר שקרים, ולכך אסור לכפול הדברים בכל מקום. ושפיר קאמר דמשתקין אותו משום 'יסכר פי דוברי שקר'. ולכך המשנה וכופל הקדושה או שאר תפילה 'יסכר פי דוברי שקר'.

ג'. לפענ"ד הוי הפסק, השהייה שמשוהין על ידי זה בכדי שיגמור הברכה, וקיימא לן באורח חיים סימן ק"ד סעיף ה' בפסק, אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, כל שכן אם שח בדיבור, הרי קיימא לן באורח חיים סימן תק"צ [סעיף ח'] דאם תקע בין תקיעה לתקיעה כמתעסק, הוי הפסק. ואם כן, לא ידעתי חילוק למה לא נאמר גם כאן, אם יאמר תיבות באמצע התפילה רק כמתעסק בעלמא לזמר, הרי מסתמא גם כן הוי הפסק כשעושה כן במקום שאסור להפסיק. ובשח במזיד קיימא לן בסימן ק"ד [סעיף ו'] דחוזר,

ואם כן גם בהנך חזנים דכופלין התיבות באמצע התפילה שלא לצורך, הוי הפסק וחייבים לחזור. כן נראה לפענ"ד. וכן מבואר סוף מסכת ראש השנה [לד ע"ב] דתפילה דומה לתקיעה לענין הפסק.

ד'. הרי הביא הטורי זהב אורח חיים סימן תק"ס ס"ק ה', דאיתן המזמרים קדיש וקדושה וכיוצא בהן, עליהם אמרו חכ"ל במדרש [מסכת כלה פרק א', סנהדרין ק"א ע"א] שהתורה מקטרגת עליהן לפני הקב"ה עשאוני בניך כמין זמר. ואם בבתי משתאות כן, קל וחומר במקום קדוש ובשעת התפילה דעושין מהתפילה זמר ומורידין בקודש, וכן אין לעשות.

ה'. ועוד בה חמישית, דכבר אמרו חכ"ל [סוכה נ' ע"א, בבא בתרא צ"ז ע"ב] דבכמה דברים צווח הנביא מלאכי [א' ח'] 'הקריבהו נא לפחתך הירצך' וגו'. וכן כאן, אם יאמר איזה בקשה לפני המלך ויכפיל וישלש התיבות, וכי ישמע לקולו ובקשתו, קל וחומר בן בנו של קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה לא יעשה כזאת בישראל. ואם החזן המזמר יראת ה' נוגע בלבבו, ושומע בקול תוכחה ולא שביק התיירא ועביד איסורא, הלא יכול לזמר בנעימות וקול ערב מבלי לכפול התיבות.

וגם למעלתו ראוי שיאמר לחזן בדברים טובים וישרים שלא יוסיף לעשות כן. וידבר על לב הקהל שלא יחפצו ולא יחמדו לדבר זה, שתחת הסניגור יעשה קטיגור ח"ו. ואפשר דהוי כמצוה הבאה בעבירה. ויראי ה' ישמעו ויודו ויאמרו אמת הדברים, כן נראה לפענ"ד. ועיין בבכור שור שהבאתי ויבין דבר לאשורו איך יעשה.

ואליכם אנשי הקהל דק"ק פעזונג יע"א אקרא, אל תיראו ואל תשגחו במקומות אחרים אשר נעשתה שם כזאת ואין מוחה בידם בעוה"ר, כי כבר הצעתי לפניכם, וגם בלבבכם תבינו כי אין מהראוי ואין רשאי לעשות כן. ודע לפני מי אתה עומד, אמרו חכ"ל [ברכות כ"ח ע"ב]. והשומע יבורך בברכה המשולשת. ויהיה ה' עמו להעמיד האמת על מכונו בכל מה דאפשר לו, ודברי חכמים בנחת נשמעים, ויאשר כוחו וחילו.

דברי החותם הדורש שלומו.

הק' משה שיק מברעזאווע

ערוך השולחן סימן שלח:ח

ודע דעל פי מה שבארנו אולי יש ללמד איזה זכות על מה שבעוונותינו הרבים זה עש[ן]ריות שנים שפשתה המספחת אצל החזנים, שאוחזים בידיהם מזלג קטן של כסף או של עשת ברזל שקורין קאמע"ר טא"ן בעמדה לפני העמוד בשבתות וימים טובים, והוא עשוי למען העמיד משקל הקול נגינה, שנוטלין המזלג בין שיניהם ונשמע לאזניהם קול נגינה, ועל ידי זה יודעים להעריך הנגינה, והרי זהו ממש כלי שיר ועשוי לשיר.

ואין בידינו למחות, באמרם שבלעדו אי אפשר להם לנגן, ובעוונותינו הרבים הדור פרוץ וההמון מחזיקים בידם, ולא לבד שאין ביכולת למחות אלא אף מי שירצה לצאת מבית הכנסת מפני זה מתעורר מחלוקת כידוע.

ואולי מפני שקול נגינתו אינה נשמעת רק מפה לאוזן ואינו אלא כרגע, ותכליתו הוא בשביל שירת הפה שלא נאסרה מעולם, אפשר שאינו בכלל כלי שיר שאסרו חכמים, כמו שכתבנו על צפצוף הפה שנותנין היד לתוך הפה. ובהכרח ללמד זכות, כי חלילה לומר שכלל ישראל יכשלו באיסור שבות, ומה גם בעמדם בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

(וגם במה שאומרים התיבות וכופלים ומשלשים ופורשים הנאטי"ן לפני העמוד למען יזמרו על פי חוקי הזמרה, וכל יראי אלקים מצטערים בזה ואין בידם למחות, כי ההמון פרוע ואין שומעין בזה לדברי חכמים, באמרם שזהו אצלם עונג שבת ועונג יום טוב. ואולי באמת אין איסור בזה, וטוב לפני האלקים ימלט מזה, ואנחנו ללמד זכות באנו על זרע קודש שתומי עינים. ואולי מדאמרו חז"ל רק על 'שמע שמע' משתקים אותו, שמע מינה דבשאר תיבות לית לן בה אם כופלים ומשלשים. וגם על הנאטי"ן הפרוסים לפני העמוד אין לנו לומר בזה טעם איסור ברור, ולכן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו')

שו"ת יחווה דעת חלק ב סימן ה

גם יש להזהיר את החזנים בלשון של זהורית שלא להאריך יותר מדי בתיבה מסויימת מהתפלה, או בקדיש ובקדושה, להשלים משקל המנגינה, מפני שעל ידי כך אותה מלה מאבדת את משמעותה לרוב האריכות, וכל יתר כנטול דמי. וכמו שאמרו כיוצא בזה בברכות (דף מז ע"א) כל העונה אמן יותר מדי אינו אלא טועה. וכתבו התוספות, שהטעם שאין להאריך באמן הרבה לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשמאריך בה יותר מדי. וכן נפסק בשלחן ערוך (או"ח/ סימן קכד סעיף ח). ועל כגון זה נאמר: ויאמר לקוצרים ה' עמכם, וברנה יקצורו. וכל שכן כשמאריך באמצע התיבה, כשעדיין לא נשלמה. וכמו שאמרו בברכות (דף יג:) בדין המאריך באחד של קריאת שמע. וכן הוא בשלחן ערוך (או"ח/ סימן סא סעיף ו). וראה בפרי חדש (שם, ובסימן תעב סעיף ה). ועל כל פנים ברור מאד שאין להפסיק בנשימה באמצע התיבה, בגלל אריכות הנגינה, שעל ידי כך נחלקת התיבה לשתיים, ומאבדת לגמרי את משמעותה, וכבר התמרמר על זה הגאון בעל נודע ביהודה מהדורא קמא (חלק אורח חיים סימן ב), על החזנים אשר זה דרכם כסל למו, שבעבור השמעת קול נגינתם משברים כל מלה לשברי שברים, ודברים אינם נשמעים רק קול ושוברו עמו. ע"כ. וכן בשו"ת בית יעקב (סימן כב) העיר בכל זה בנידון שליח צבור המקרא לכהנים ברכת כהנים, שלא יאריך אלא בסוף התיבה, ולא באמצעה, וכן יש ליזהר שלא לנשום באמצע התיבה ולחלק אותה לשתיים כשמאריך בה בניגון. וכן החזנים שמנגנים בקדיש וקדושה וכיוצא בזה צריכים להזהר שלא לחלק תיבה אחת לשתיים על ידי אריכות נגינתם. ע"כ. וכן כתב באליה רבה (סימן קכה ס"ק פח). וכן יש להזהיר את שלוחי הצבור ביתר שאת ויתר עוז שלא להאריך בניגון בתיבה אחרונה של כל פיסקא מהקדיש, מפני שחלק מהקהל מקדימים לענות אמן בעודו ממשיך בניגון ולא סיים התיבה, ויש בזה משום אמן חטופה, לפירוש אחד המובא בשלחן ערוך (או"ח/ סימן קכד סעיף ח), שכל זמן שהחזן מאריך בניגון הרי הוא בכלל הברכה עצמה, וכמו שכתב בשו"ת תרומת הדשן (סימן כז). וכן כתב בשו"ת בית יעקב (סימן כב). וכן כתב הגאון רבי אליהו הכהן בספר שבט מוסר (פרק לד). וראה עוד במה שכתב המגן אברהם (סימן קכד ס"ק יד), בשם ספר יש נוחלין. ויש להזכיר בזה את החזנים דברי מרן השלחן ערוך (או"ח/ סימן נג סעיף יא), ומקורו מתשובת הרשב"א, שליח צבור שמאריך בתפלתו כדי שישמעו את קולו הערב ומתכוין להשמיע קולו לרבים, ולהתפאר בידיעתו, ושמח בקולו, הרי זה מגונה, ועליו נאמר נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. אבל אם עושה כן מפני ששמח על שזכה לתת הודאה להשם יתברך תבוא עליו ברכה. והוא שיעמוד באימה וביראה ויתפלל בכבוד ראש. וכמו שאמרו בברכות (דף ל:): על הפסוק עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה. כמו כן יש להזהיר את החזנים יראי ה' וחושבי שמו לבלי יכפלו תיבה אחת מברכות התפלה פעמיים או יותר לצורך שיווי המשקל של המנגינה, הן בתפלה והן בקדיש וקדושה, וכעין מה שאמרו בגמרא (ברכות לג:): האומר שמע שמע משתקים אותו. וכן מודים מודים משתקים אותו. וכתב בשו"ת מהר"ם שיק (חלק אורח חיים סימן לא), שהוא הדין בכל התפלה שאסור לכפול תיבה אחת פעמיים. ויש גם כן איסור בזה משום הפסק. וכן פסק הגאון רבי יוסף ענגיל בשו"ת בן פורת חלק ב' (סימן ז). וכן פסק בשו"ת פקודת אלעזר (סימן כה), ובשדי חמד (אסיפת דינים מערכת הפסק). ועוד. וראה עוד בשו"ת אגרות משה פיינשטיין (חלק אורח חיים סימן כב) [ובספר הרבי בישראל על האדמו"ר מרחובות (עומד שכא) כתב, ששאל מהגאון החזן איש על מה שנהג (האדמו"ר) לכפול בברכת שהחיינו שלש פעמים תיבת שהחיינו, והשיב לו שאין בזה שום חשש של הפסק, ונחה דעתו בזה. ואין דבריו נכונים להלכה ולאו מר בריה דרבינא חתים עלה]. והמהזיר והנזהר ירבה שלומים כנהר.

אגרות משה או"ח - חלק ב: כב

בדבר החזנים שכופלין תיבות ועינים באמצע הברכות עש"ק נחמו תשי"ט. מע"כ ידידי הנכבד מה"ר שלמה זלמן גליק שליט"א.

הנה בדבר החזנים שכופלין איזה תיבות בחזרת הש"ץ ודאי אין רוח חכמים נוחה מהם וכבר צוחו קמאי דקמן ולא הועילו והחזנים עושין את שלהם אף חזנים שומרי תורה. כי הפסק אין בזה כשרק החזירו עוד פעם ואמרו כסדר התפלה, דאם היה הפסק אף באם אחד לא נתכוין באיזה תיבות שודאי אף בהברכות שיוצאין גם בלא נתכוין טוב יותר קודם שאמר השם של החתימה לחזור ולומר ואם היה הפסק היה אסור כיון שיוצא גם בלא מתכוין. אבל הוא דוקא כשחוזר ואומר כסדרן, דאם הוא אומר לנגונו שלא כסדר הברכה יש חשש הפסק, כמו שיש חזנים שאומרים בישמחו וקוראי עונג שבת וקדשתו שבת. ומסתבר שהוא הפסק. וכן יש שאומרים בברכת יוצר כי הוא לבדו פועל גבורות כי הוא לבדו עושה חדשות הוא הפסק כיון שאינו אומר כסדר הברכה. ולענין אם צריך לחזור לראש הברכה נראה לפום ריהטא שבאם יש פירוש להדברים שאומר כגון ב"ה הוא לבדו א"צ לחזור לראש. ואם יש פירוש שקר כגון ויתענגו מטובך שבת צריך לחזור לראש שהמטובך קאי על מטוב הקב"ה ולא על מטוב שבת. ואם אין פירוש כלל להדברים תליא אם לא היה במתכוין אלא על ידי רהיטות הנגינה אמר זה הוי זה רק כאיתקל מלוליה שא"צ לחזור, ואם בכוונה יסד לנגן כן, הוא כאומר בעלמא דברים אחרים שצריך לחזור.

ולכן לענין אם צריך להשתיק אם הוא באופן שאומר כסדרן כשחוזר אף שאין רוח חכמים נוחה מזה אין צריכין, דהא רק על מודים מודים משתקין מהטעם דמיחזי כשתי רשויות ולא מטעם שלא אמר כהנוסח שתיקנו חכמים, וכן במוסיף שבחים משתיקין מהטעם דגנאי הוא לו כדאיתא בברכות דף ל"ג משמע דבליכא טעם להשתיקם על מה שכפל והוסיף אף שאין זה בנוסח שתיקנו לנו אין משתקין אף שודאי אינו עושה כהוגן. וגם הא מפורש שם שגם כשהוא מגונה אין משתקין אם לא נראה כב' רשויות.

והנה לכאורה יש לדחות דבמודים מודים משתקין אף בלא נתכוין בפעם ראשון אף שבעצם הי"ל לחזור ולומר מודים, מ"מ משתקין אותו מטעמא דמיחזי כב' רשויות כדאמר התם אב"י חברותא כלפי שמיא על הא דלא נתכוין מתחלה, אבל בשארי דברים אם לא נתכוין יכול לומר פעם אחרת דפעם ראשון הוי כליאת ואף במקום שיצא אף בלא כוונה מ"מ בשביל המעלה לומר בכוונה אין להחשיבו כמשנה מנוסח שתיקנו חכמים, אבל החזנים שכופלין בלא צורך אולי יש להשתיק בכל אופן שכופל. אבל לא משמע הכי בגמ' דהא ר"פ הקשה לאב"י ודלמא מעיקרא לא כיוון דעתיה ולבסוף כיוון דעתיה, הרי היה סבור שבאם האמת כן שלא כיוון דעתיה מעיקרא אין משתקין, ופי' המשנה לענין מודים והא דר"ז לענין שמע דאיירי בסתמא שלא ידוע משתקין וע"ז הקשה דאין להשתיקו בסתמא דיש לתלות מצד חזקת כשרות דלא כיוון דעתיה מעיקרא מלחשדו ח"ו בכפירה ומינות וא"כ לא היה לן להשתיקו, ואם כל הדין דמודים מודים ושמע שמע משתקין דבכה"ג בדברים אחרים אין משתקין, איירי דוקא בלא כיוון דעתיה מעיקרא לא היה שייך להקשות בלשון ודלמא דהא איירי בברור שלא כיוון דעתיה ומ"מ משתקין ואם ר"פ סובר בסברא דיש לו לחזור כשלא כיוון דעתיה מעיקרא ולא להשגיח על מה שמיחזי כב' רשויות היה לו לאקשווי בלשון ואמאי משתקין הא לא כיוון דעתיה מעיקרא, אלמא דלר"פ שהיה סבור שלצורך אין משתקין אף במודים ושמע איירי מתני' והא דר"ז בשלא לצורך ומ"מ רק במודים מודים ושמע שמע משתקין ולא בדברים אחרים. ואב"י לא פליג עליה בזה אלא שמתרץ ונותן טעם על מה שמשתקין אף בסתמא ואף בודאי לא כיוון דעתיה מעיקרא משום שהוא חברותא כלפי שמיא שלא להתכוין באלו שיש לטעות ח"ו בדבריו. אבל גם לדידיה גם בכיוון דעתיה מעיקרא אין משתקין אלא במודים ושמע ולא בשא"ד דלא מצינו שפליג על ר"פ בזה.

והנה לכאורה יקשה דהא משם איכא ראיא דבשאר דברים אינו מגונה ג"כ דהרי רק בק"ש תניא שה"ז מגונה בכפל אף באופן שלא מיחזי כב' רשויות, משמע דבשאר"ד ליכא שום קפידא דלא כדכתבתי שאין רוח חכמים נוחה מזה ואולי זהו טעם החזנים שכופלין בשא"ד. אבל אינו כלום דעל מגונה לא הקשה ר"פ משום דאיירי אף בלא כיוון דעתיה מעיקרא שבק"ש הוא מגונה אף שהאמת כן שמוכרח לחזור דמ"מ הוא מגונה על שלא כיוון דעתיה והוצרך לחזור דידע על זה טעם אב"י, ובשא"ד אינו מגונה אם לא נזהר לכווין דעתו ויצטרך לחזור, אבל לחזור שלא לצורך גם בשא"ד הוא מגונה על שמשנה מנוסח שתיקנו חכמים. וקצת משמע מסוכה דף ל"ח דבפסוקי הלל מאודך ולמטה תנן מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט, דבמקום שנהגו לפשוט יש קפידא שלא יכפול וא"כ כ"ש שיש קפידא בברכות שלא לכפול. ומוכרח זה לרש"י דמפרש דמגונה הוא בחוזר תיבה תיבה ולא משתקין וכתב הטעם משום שדומה למתלוצץ, וטעם זה שייך גם בכל דבר שכופל תיבה תיבה, וא"כ אף לפירוש הרי"ף והרמב"ם נמי יש לפרש כן. ואף אם נימא לפירושם שבפסוקא פסוקא אינו גם מגונה משא"ד דרק בק"ש שבתיה תיבה משתקין הוא מגונה בכל כפילא כדי שלא יבא לכפול באופן שמשתקין ולא בשא"ד, נמי לא קשה משום דמגונה הוא גרוע מאין רוח חכמים נוחה מזה שמשמע מהא דסוכה. אבל יותר נראה כדכתבתי דגם זה הוא מגונה.

והנה לכאורה יש מקום לפרש דגם לאב"י מיירי בסתם שמתרץ דלא יתלו שהוא מחמת שלא נתכוין מעיקרא מצד חזקת כשרות מאחר שגם שלא להתכוין הוא עולה דחברותא כלפי שמיא, ויהיה ראיא רק דבשא"ד בסתמא אין משתקין משום דיאמרו דמעיקרא לא כיוון דעתיה אבל בידוע שהוא שלא לצורך כהא דחזנים משתקין אף בשא"ד. אבל לא מסתבר כלל לומר כן דאף אדם שלא זהיר מלהתכוין ודאי יש לו נמי חזקת כשרות שאינו מהכופרים והמינים ח"ו דחשוד לקל הא אינו חשוד לחמור ובפרט בענין כוונה שהוא דבר קשה מאד עד שהתוס' כתבו בברכות דף י"ז אף על דורם שאנו בשום פעם אין מכוונים היטב. וניחא לפ"ז מה שבכ"מ פ"ב מק"ש הי"א איתא שכשלא נתכוין מעיקרא לא יחוש על מה שמגונה, משמע דעל מה שמשתקין הוא אף בידוע שלא כיוון דעתו מעיקרא לא יחזור, ואם נפרש דאיירי בסתם הרי אף באופן שמשתקין יחזור, אלא הוא משום שא"א לפרש כן באב"י, אלא דאף בידוע שלא נתכוין אסור לו לכפול באופן שמשתקין כדפירשתי תחלה. וממילא הוא ראיא ממה שלא פליג על ר"פ דבשא"ד אין משתקין. ידידו מוקירו, משה פיינשטיין.

שו"ת זקני יהודה - סימן קל"א

"אמנם ראיתי להרה"ג רבי יהודה די מודינא בשו"ת זקני יהודה (סי' קלא), שנשאל על החזנים שמנגנים ע"פ חכמת המוסיקה, וכופלים מלת כתר בחזרת המוסף, אם יש קפידא על זה, והשיב ע"פ דברי הגמ' בברכות (לג:) שלא הקפידו אלא על שמע שמע או מודים מודים משום דמחזי כשתי רשויות, מכלל שבשאר תיבות אין איסור כלל. ובפרט שמלת כתר יתנו לך, הוא שבח להקב"ה, וכשחוזר על התיבה ב' פעמים הו"ל כמי שאומר כתרים יתנו לך, ומי מעכב מלשבח את ה' כמה פעמים וכו' ע"ש

שו"ת חבל נחלתו

אחר בקשת המחילה, תורה היא וצריך ללומדה. שכן מצינו פסוקים מסוימים שהיו כופלים אותם, ואף "בימינו כאמור בסוכה (פ"ג מי"א, לח ע"א) לגבי הלל: "מקום שנהגו לכפול – יכפול, לפשוט – יפשוט

ופרש רש"י: "לכפול – כל פסוק ופסוק, ונהגו כן מפני שיש פרשה שכולה כפולה הודו תחלה וסוף, יאמר נא שלשה פעמים, קראתי יה ענני במרחב יה ה' לי... ה' לי... טוב לחסות... טוב לחסות... סבבוני... סבבני, דחה דחיתי, ויהי לי לישועה קול רנה וישועה, ימין ה' ימין ה', לא אמות ולמות לא נתנני, פתחו לי שערי זה השער וגו', אבל מאודך ולמטה אינו כפול, והיינו דאמרין לקמן (סוכה לט ע"א) מוסיף לכפול "מאודך ולמטה

(וכן כתב הראב"ה (ח"ב הלכות לולב סי' תרפה), וכן הר"ן (על הרי"ף סוכה יט ע"ב).

ואמרו בפסחים (ק"ז ע"א): "והלל זה מי אמרו? נביאים שביניהן תקנו להן לישראל, שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן... הלל זה מי אמרו? רבי יוסי אומר: אלעזר בני אומר: משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים, וחלוקין עליו חביריו לומר שדוד אמרו, ונראין דבריו מדבריהן. אפשר ישראל שחטו את פסחיהן ונטלו לולביהן ולא אמרו "שירה".

א"כ בשירה היו כופלים את המילים

(וכן בשו"ת הריב"ש (סי' עב

עוד שאלת: אם כופלין הודו האחרון שבהלל; כי יש נוהגין שלא לכופלו, רק ביום שיש לולב, מפני "הנענועין, ואתה דעתך שראוי לכופלו

תשובה: אשר אמרת, לכפול הודו האחרון, כדין אמרת, ואפילו במקום שאין נטילת לולב. שאם היה הכפל בשביל הנענוע, כשאומרים במשנה: היכן מנענעין בהודו לה? תחלה וסוף; היה להם לפרש שיכפלו וינענעו! אלא שהכפלה כבר נודע ממה שאמר ר"א בן פרטא: שמוסיף לכפול בה דברים מאודך ולמטה, והודו האחרון בכלל זה. אלא, שביום שיש בו לולב, שליח צבור אומר וכופלו בקול רם ובנגון ומנענע, וביום שאין בו לולב, הצבור אומר אותו ביחד. וכן אנא ה' הושיעה נא וכן אנא ה' הצליחה נא, אף על פי שאין בו נענועין, כופלין אותו; דמה הפרש בינו ובין הושיעה נא שלא לכופלו? אלא שהש"צ, אחר שאין מנענעין בו, אינו כופלו בקול רם ובנגון. ובכל המקומות שראיתי, כן נהגו לכופלו, בין בימים שיש בהם לולב, בין בזולתם. ובספר אורח חיים כתוב: שבאשכנז נהגו לכפול ברוך הבא, וכן פסוק אל ה' ויאר לנו, ובספר כופלין אלי אתה ואודך והודו..."

5) בקשה ממלאכים או כוחות להתפלל בעדינו

רמב"ם הקדמה לפרק חלק- פירוש המשניות

היסוד החמישי – שהוא יתברך הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיעו גדולתו ולעשות מצותיו, ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים... וכן אין ראוי **לעבדם** כדי להיותם **אמצעים** לקרבם אליו. אלא אליו בלבד יכוונו המחשבות.

רמב"ן- דרשה אחרי הוויכוח בברצלונה

והע"ז השלישית: מהם העובדים למלאכים... או שיחשבו שיש להם יכולת, או להיותם מליצים בינם ובין האל לעובדים אותם... וכל זה נזהר לנו בתורה. ונראה שאפילו **להתפלל להם על דרך זה אסור לנו**, כמו שנאמר בהגדה: בשר ודם יש לו אוהב, אם באת לו עת צרה אינו נכנס לביתו פתאום, אלא הולך ועומד על פתח חצרו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו, והוא אומר לו איש פלוני עומד בחוץ; אבל הקב"ה אינו כן, אלא אמר הקב"ה, אם באת לך עת צרה לא תצווח לא למיכאל ולא לגבריאל ויענו לך, אלא אלי צווח ואני אענה לך. הה"ד: כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ולא לגבריאל.

רב יעקב בר אבא (מאה ה-12)

מה שנהגו בקצת מקומות לומר "מכניסי רחמים" ... לא טוב המנהג ההוא. ומעשיך יקרבוך, לא המלאכים ולא זולתם ראוי לפגוע בהם שלא יקבלם בא-לוה. וראיה לזה שלא מצאנו בתפלת משה רבינו ולא בתפלת שאר הנביאים ולא בסדר אנשי כנסת הגדולה זכר רק לשם לבדו יתעלה. ומה שאמר יעקב: המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים וגו' אל השם לבדו היתה התפלה ההיא. כי כן קדם לו: הא-להים הרועה אותי מעודי עד היום הזה.

רב נתנאל וויל-פירוש על הרא"ש- קרבן נתנאל ראש השנה- פרק א:ה

[פיוט מנעילה:

יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות
שתשים דמעותינו בנאדך להיות,
ותצילנו מכל גזרות אכזריות
כי לך לבד עינינו תלויות

מידת הרחמים עלינו התגלגלי

ולפני קונך תחינתנו הפילי
ובעד עמך רחמים שאל
כי כל לבב דווי וכל ראש לחולי

ומדי דברי בו זכור אזכרנו. מה שאומרים באותו פזמון: "לפני קונך תחנתנו הפילי" חרוזה זו לא ישרה אצלי, שנראה כמתפלל לאמצעי. וזהו היסוד חמישי משלש עשרה עיקרים; שאין ראוי לעבדם להיותם אמצעים לקרבה אליו, אלא אליו בלבד יכונו המחשבות, ויניחו כל מה שזולתו. [\[11\]](#)

שבולי הלקט- סדר ראש השנה סימן רפ"ג

ואומרים: מכניסי רחמים הכניסו רחמינו וכו', **ואין בזה משום משתף שם שמים** **ודבר אחר**, שאינו דומה למה ששנינו: "לי-ה ולך מזבח" (סוכה מה, ב). והרב ר' אביגדור כהן צדק צ"ל הביא ראיה על זה מהגמ' בסנהדרין שהבאנו לעיל ומפרש"י שם. וגם במדרש שהש"ר על פסוק השבעתי אתכם, אומרת כנסת

ישראל למלאכים העומדים על שער תפילה ועל שער דמעה הוליכו תפילתי ודמעתי לפני הקב"ה, ותהיו מליצי יושר.^[14]

נצי"ב -הרחב דבר שמות כ:כ

אבל אנו בעוונותינו מבקשים ממלאכי מעלה שימליצו בעדינו. ואין זה אלא כבנו של מלך, שאע"ג שמן המלך אין מניעה שיהא בנו מבקש צרכיו ממנו, מכל מקום בשעה שאין הבן מרוצה לאביו בשביל איזה דבר, אזי מבקש מגדולי המלכות שיפייסו עליו מן המלך, ויודע הבן שאם יהיה מרוצה ונקי מעוון הרי תפלתו זכה לפני אביו יותר מכל גדולי המלכות, אלא שמעשיו הבדילו בינו לבין אביו. אבל אנחנו, בנים אנחנו לה' א-להינו, וכבודו ורצונו יתברך שנהיה מרוצים לפניו ולבקש ממנו, אך בשביל שאנו יודעים שעוונותינו מבדילים בינינו לאביו שבשמים מבקשים אנחנו ממלאכי מרום שיבקשו רחמים עלינו מלפניו יתברך שיקבל תפילותינו לפניו.